

FRI-1.322-1-SW-04

SOCIAL ASPECTS OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCE DEPENDENCE³

Pr. Assist. Prof. Evgeniya Bratoeva, PhD

Department of Management and Social Activities,

Faculty of Business and Management

University of Ruse "Angel Kanchev"

Phone: +359 887 243807

E-mail: ebratoeva@uni-ruse.bg

Abstract: This report explores the relationship between addiction and dependence on psychoactive substances, and how it impacts society. It discusses the challenges and trends related to dependence, and stresses the importance of social support in the form of preventive programs, clinical social work, treatment, and community support. The report highlights the need for new sectoral policies and approaches to working with dependent individuals, to increase the effectiveness of institutions in limiting the growing number of dependents and their negative social and economic consequences. It also addresses the legal and socio-economic impacts of addiction and emphasizes the need for a coordinated, systematic, and long-term prevention and treatment strategy, along with a range of social services, medical assistance, educational interventions, and community support as part of a comprehensive plan.

Keywords: Dependence, Addiction, Psychoactive Substance, Social Work

JEL codes: I10, I18, I30, I38

ВЪВЕДЕНИЕ

Зависимостта към психоактивни вещества (ПАВ) е дълбоко вкоренен проблем в съвременното общество, който засяга милиони хора по света и има сериозни социални, здравни и икономически последици. Този проблем не познава граници и засяга хора от всички социални слоеве и възрастови групи. Нещо повече, той е източник на болка и страдание за тези, както за зависимите така и за техните семейства и обществата, в които живеят. Зависимостта от психоактивни вещества не е ограничена до определена страна или регион. Тя е глобален проблем, независим от културни и социални различия. Това го прави от съществено значение за изучаването и разбирането му. Проблемът със зависимостта от ПАВ има проекции върху здравеопазването и икономиката. Той генерира огромни разходи под формата на лечение, социални програми и пропуснати производствени възможности.

Зависимостта от психоактивни вещества привлича вниманието на обществото и политиките, които търсят ефективни решения за нейното ограничаване. Изследванията в областта на борбата със зависимостта имат потенциал да предоставят научни данни и препоръки, които могат да насочат обществените политики и практики към търсенето и намирането на ефективни решения. Световният доклад за наркотиците, публикуван през 2022 г. от Службата на ООН за наркотиците и престъпността (UNODC), представя данни за 2020 г. и обобщена информация за последното десетилетие. Анализът на данните показва, че около 284 милиона души по целия свят на възраст 15-64 години са употребявали поне веднъж през живота си наркотици през 2020 г., което е увеличение с 26% спрямо предходното десетилетие. Младите хора употребяват повече наркотици, като в Африка и Латинска Америка лекуваните във връзка с употреба на наркотици са предимно под 35 годишна възраст. На база изнесени данни за лицата, лекувани по повод употреба на ПАВ експерти заключават, че в страните на африканския континент, Южна и Централна Америка е по-разпространена употребата на канабис, а в Източна, Югоизточна Европа и Централна Азия – тази на опиоиди. В световен мащаб 11,2 мил. души по света през 2020 г. са употребявали инжекционно наркотици, а около половината от тях живеят с хепатит С, 1,4

³ Докладът е представен в научна секция „Социални дейности“ на 27 октомври 2023 г. с оригинално заглавие на български език: СОЦИАЛНИ АСПЕКТИ НА ЗАВИСИМОСТТА КЪМ ПСИХОАКТИВНИ ВЕЩЕСТВА.

мил. - с ХИВ, а 1,2 мил. души са носители и на двата вируса. В САЩ и Канада смъртните случаи от предозиране вследствие предимно на епидемията от немедицинска употреба на фентанил, продължават да се увеличават. Предварителните оценки в САЩ сочат над 107 000 смъртни случая от свръхдоза наркотици през 2021 г., спрямо близо 92 000 през 2020 г. (UNODC, 2022).

В светлината на тези данни, изследването на зависимостта от психоактивни вещества и борбата с нея остава актуално и от съществено значение за съвременната наука.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Пристрастяването към психоактивни вещества има значителни социални аспекти, които засягат индивидите, семействата и обществото като цяло. Основните социални аспекти на пристрастяването към ПАВ са следните:

Стигма: Хората с разстройства, свързани с употребата на вещества, често са изправени пред стигма и дискриминация, което може да затрудни търсенето на помощ и подкрепа. Стигмата се отнася до негативни нагласи, вярвания и поведение, насочени към лицата с разстройства, свързани с употребата на ПАВ. Те често са етикетирани като морално слаби, лишени от сила на волята и отговорни за собственото си състояние. Това води до последващи дискриминационни прояви, социална изолация и изключване, което ограничава възможността за търсене на професионална помощ и подкрепа за справяне със зависимостта.

Стигмата може също да повлияе на качеството на грижите и лечението, които хората получават. Доставчиците на здравни услуги често имат негативно отношение към лица със зависимости, което се проявява в negliжиране качеството на грижите или в дискриминационно отношение и липса на достъп до лечение. Стигматизацията на зависимостите към ПАВ ограничава социално приемливия спектър от инициативи, които да се ползват с общностна подкрепа, финансиране и публичност за да подобрят обществено здраве (National Academies Press, 2016) и не предполага използването на нови подходи за планиране и съвместно управление в подкрепа на развитието на общността, базирани на социална отговорност и социални иновации (Ruskova, S., D. Spasova, 2021).

Образователните и осведомителните кампании, са ключов елемент в промяната на общностните нагласи и вярванията за да се повиши степента на разбиране (Karshakova, R., N. Venelinova, 2002), че зависимостта от ПАВ е заболяване, което се нуждае от систематични медицински грижи и социална подкрепа. Насърчаването на диалога и споделянето на опита на преодолелите зависимости би могло да е не само начин за постигане на по-висока обществена видимост на проблемите свързани с употребите на ПАВ, но да генерира обществена подкрепа за програми и мерки с проактивен характер. Осигуряването на висококачествено, основано на доказателства лечение и грижа също може да спомогне за намаляване на отрицателните ефекти от стигмата върху лицата с разстройства, свързани с употребата на вещества.

Мониторинг на публикациите в областта на наркотиците и наркоманиите в национални печатни медии, направен от Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, НФЦ, НЦОЗА и публикуван от Национален фокусен център за наркотици и наркомании показва, че техният брой е 1349 през 2022 година, като 28,7% (387) са във вестник „Телеграф“, 18,2% (245) – във вестник „Труд“ и 17,8% (240) – във вестник „България днес“. По тематични рубрики – най-многобройни (793 бр., 58,8%) са свързани с предлагането и разпространението на наркотици, а едва 44 (3,3%) са насочени тематично към превенция на употребата на наркотици (NFCNN, 2023 г.). Не съществуват данни по отношение на наличие на публикации, касаещи социалните последици от наркотичната зависимост.

Правни последици

Употребата на ПАВ може да доведе до правни проблеми като арест, лишаване от свобода и съдебни такси, което е възможно да има дълготрайни последици върху живота на индивида и на членовете на семейството му. Правните последици могат да ограничат лицата от достъп до работа, образование и жилище и да доведат до социална изолация и стигма. Несъвършенствата на системата за изтърпяване на наказания създава допълнителни

предпоставки за изостряне на проблема с употребата на вещества, като са налице лоши практики, изтърпяващите наказание да търсят и да си осигуряват нелегален достъп до наркотици, като същевременно са с лимитиран обхват на възможностите за лечение на зависимости и услуги за подкрепа. Правните последици от употребата на вещества имат дълготрайни въздействия върху междуличностните и общностни взаимоотношения и следва да се разглеждат като проблем на общественото здраве и социалната работа, освен като проблем на наказателното право (Lader, M., 2012).

По данни на Национален фокусен център за наркотици и наркомании през 2022 г. в България регистрирани 278 пътнотранспортни произшествия с установена употреба на наркотици и техните аналози; регистрираните от службите на Министерството на вътрешните работи престъпления, свързани с наркотици са общо 5349. По данни на Върховната касационна прокуратура, публикувани от Национален фокусен център за наркотици и наркомании, през 2022 г. у нас наблюдаваните от прокурор производства, свързани с наркотици са 11301, новообразуваните досъдебни производства -7861, решените досъдебни производства -846, а прокурорските актове внесени в съда са 3468. През 2022 г. в България 3426 лица са осъдени и санкционира във връзка с престъпления, свързани с употребата на наркотици и при тях е влязъл в сила съдебен акт. Общо наложените наказания по тази причина са 4611, като 782 лица са осъдени на ефективно лишаване от свобода, 1415 – условно лишаване от свобода, 47 – на пробация и 2107 са заплатили глоба (NFCNN, 2023 g).

Икономическо въздействие: Употребата на вещества може да има значително икономическо въздействие върху индивидите, семействата и обществото (Chapter I., 2013).

Членовете на семейството често изпитат финансово напрежение, поради разходите за подпомагане на пристрастяването на любим човек, последиците от неговата неработоспособност или заплащане на лечението му. Употребата на вещества обичайно води и до обтегнати взаимоотношения, семейни конфликти и влошаване на качеството на живот на членовете на семейството. Употребата на вещества е причина за загуба на работоспособност и отсъствията от работното място. В глобален план подобни последици имат пряко въздействие върху капацитета на общността да генерира приноси в подкрепа на реализацията на глобалните цели на устойчивото развитие, които директно отношение към качеството на живот (Kostadinova. I., 2021). Лора Рашкова в своя публикация представя анализ на жизнения стандарт на населението и разглежда факторите за неговото развитие (Rashkova, L., 2021).

Семейни взаимоотношенията

Зависимостта към ПАВ е предпоставка за влошени взаимоотношения между членовете на семейството, които е възможно да прераснат в тежки конфликти, домашно насилие и пренебрегване или малтретиране на деца, като всички те могат да доведат до дълготрайни щети върху семейната единица.

Членовете на семейството може да изпитат емоционален и психологически стрес в опитите да се справят с поведението на зависимия и често изпитва емоции като страх, гняв и разочарование. Нараства риска от финансова задлъжнялост поради злоупотребата с наркотици на зависимия, включително разходите за лечение и правни такси (Socio-Economic Impact of Drug Abuse).

Злоупотребата с вещества е предпоставка за нарушена динамика на семейството, създавайки дисфункционална среда, в която комуникацията е трудна, доверието е нарушено и отношенията се обтягат. Членовете на семейството е възможно да се чувстват отговорни за поведението на зависимия, което води до развитие на психологически проблеми, съпроводени с чувство на вина и срам.

Важно е членовете на семейството да потърсят подкрепа и помощ за себе си и за зависимия, за да започне процесът на лечение и възстановяване.

Въздействие върху общността

Употребата на вещества оказва отрицателно въздействие върху общностите по няколко начина. Първо, чрез повишаване на нивата на престъпност, тъй като зависимите са склонни да участват в незаконни дейности с цел получаване на наркотици или финансиране на

зависимостта си (Toshkov, I., N. Venelinova, 2023). Престъпните дейности най-често се изразяват в кражби, грабежи и насилие, свързано с наркотици, което направи общностите по-малко безопасни и създава страх сред жителите.

На второ място, употребата на вещества може да доведе до намалена стойност на имотите, тъй като райони с високи нива на употреба на наркотици и престъпност, свързана с нея са по-малко желани места за живеене или инвестиране. Това рефлектира върху местната икономика, доколкото намалява инвестиционния интерес и се ограничава възможността за разкриване на нови работни места и развитие на бизнеси в райони с изразена концентрация на зависими. Това до загуба на работни места и намален икономически растеж.

И накрая, употребата на вещества може да намали социалното сближаване, тъй като води до социална изолация, намалено доверие сред членовете на общността и повишен риск от прояви на дискриминация. Това създава предпоставка хората с разстройства, свързани с употребата на вещества, по-трудно да потърсят помощ и подкрепа и засилване на негативните последици от пристрастяването за отделните лица, семействата и общностите.

Влияние върху общественото здраве

Употребата на психоактивни вещества оказва значителни последици за общественото здраве. Най-често срещаните проблеми на общественото здраве, свързани с употребата на психоактивни вещества са следните (Lo, T.W. et al., 2020):

- **Инфекциозни заболявания:** Употребата на вещества, особено инжекционната употреба на наркотици, води до разпространение на инфекциозни заболявания като ХИВ, хепатит В и хепатит С. На-честата причина за това е споделянето на игли или други принадлежности за употреба на наркотици може да прехвърли кръвно-преносими патогени от един потребител на друг. По данни на лабораторията на Държавна психиатрична болница за лечение на наркотици и алкохолизъм, гр. София, оповестени от Национален фокусен център за наркотици и наркомании, през 2022 г. от инжекционно употребяващите наркотици у нас 262 лица са инфектирани с ХИВ, 118 – с Хепатит В, а 262 – с Хепатит С (NFCNN, 2023 b).
- **Смъртни случаи от свръхдоза:** Употребата на вещества може също да доведе до смъртни случаи от свръхдоза, които се увеличават в много части на света през последните години. Смъртните случаи от свръхдоза могат да настъпят поради употребата на едно вещество или комбинация от вещества, включително опианоиди, стимуланти и алкохол. По данни на НСИ, публикувани от Национален фокусен център за наркотици и наркомании броя на починали у нас по причини, свързани с употребата на наркотици през 2022 г. е 20, като при 12 от тях е употреба на опианоиди (NFCNN, 2023 a).
- **Психични разстройства:** Употребата на вещества увеличава риска от развитие на психични разстройства като депресия, тревожност и психоза и спомага за прогресиране на симптомите на съществуващи психични заболявания и изисква предоставянето на професионална психо-социална подкрепа (Krushkova, S., S. Beloeva, 2020), подходяща за лица с разстройства в следствие на употребата на ПАВ.
- **Хронични здравословни състояния:** Употребата на вещества предразполага към развитие на хронични здравословни проблеми като чернодробни, сърдечни, белодробни и онкологични заболявания. Тези състояния оказват значително влияние върху качеството на живот на индивида, а лечението им изисква значителни финансови и човешки ресурси.
- **Вреда за нероденото дете:** Употребата на вещества по време на бременност уврежда развиващия се плод и води до редица неблагоприятни последици като ниско тегло при раждане, преждевременно раждане, наличие на увреждане и забавяне на развитието на детето
- **Повишени разходи за здравеопазване:** Употребата на вещества увеличава разходите за здравеопазване, както за отделните хора, така и за обществото

като цяло. Това включва разходите за посещения в спешното отделение, хоспитализации и дългосрочно лечение на нарушения, вследствие употребата на вещества и свързаните с тях здравословни проблеми.

Пристрастяването към психоактивни вещества е сложен проблем със значителни социални последици, който изисква комплексен подход за справяне.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Процесът на пристрастяване и зависимост от ПАВ представлява сериозна заплаха за здравето и благосъстоянието на индивидите, семействата и обществото. В същото време, икономическите, здравните и социалните последици от употребата и разпространението на ПАВ са значителни. Неясните и несистематични политики в областта на превенцията на наркотиците се фокусират вместо върху проактивни подходи по скоро върху организиране на системна грижа за лечението на зависимостта. Това ги прави до голяма степен неефективни и не способства за ограничаването на проблема и преодоляването на неговите негативни въздействия върху общността. Промените в националните политики, насочени към рестрикции за търсенето и употребите на ПАВ, ползват ограничено финансиране и са съпътствани с липсата на достатъчен административен капацитет и междуинституционална координация, което води до минимизирана ефективност на фона на данните за нарастваща употреба на нови форми на синтетични ПАВ и постоянно намаляващата възраст на първа употреба.

REFERENCES

- Chapter I. (2013). *Economic consequences of drug abuse*. Available at: https://www.incb.org/documents/Publications/AnnualReports/AR2013/English/AR_2013_E_-Chapter_I.pdf (Last visited on 24.09.2023)
- Karshakova, R., N. Venelinova (2002). Communication parameters of trust in public administrations. In: Scientific works of RU 'A. Kanchev', volume 39, series 9 (*Оригинално заглавие:* Кършакова, Р., Н. Венелинова (2002). Комуникационни параметри на доверието към публичните администрации. В: Научни трудове на РУ 'А. Кънчев', том 39, серия 9)
- Kostadinova. I. (2021). Integrated pedagogical approach on teaching and learning for sustainable development goals (SDGs) PROCEEDINGS OF UNIVERSITY OF RUSE - 2021, volume 60, book 8.2., 21-27
- Krushkova, S., S. Beloeva (2020). Models from clinical psychology in favor of psychosocial diagnostics in clinical social work with persons with mental disorders NOTICES of the Union of Scientists-Varna, 1/2020, 45-48 (*Оригинално заглавие:* Крушкова, С., С. Белоева (2020). Модели от клиничната психология в полза на психосоциалната диагностика в клиничната социална работа с лица с психични разстройства ИЗВЕСТИЯ на Съюза на учените-Варна, 1/2020, 45-48)
- Lader, M. (2012). Legal Aspects of Drug Addiction. In: Verster, J., Brady, K., Galanter, M., Conrod, P. (eds) *Drug Abuse and Addiction in Medical Illness*. Springer, New York, NY. pp 505-510 https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3375-0_42 . Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4614-3375-0_42 (Last visited on 24.09.2023)
- Lader, M. (2012). Legal Aspects of Drug Addiction. In: Verster, J., Brady, K., Galanter, M., Conrod, P. (eds) *Drug Abuse and Addiction in Medical Illness*. Springer, New York, NY. pp 505-510 https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3375-0_42. Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4614-3375-0_42 (Last visited on 24.09.2023)

Lo, T.W. et al. (2020). Substance Abuse and Public Health: A Multilevel Perspective and Multiple Responses. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(7): 2610. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7177685/> (Last visited on 18.09.2023)

National Academies Press (2016). *Ending Discrimination Against People with Mental and Substance Use Disorders: The Evidence for Stigma Change*. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK384923/> (Last visited on 24.09.2023)

National Academies Press (2016). *Ending Discrimination Against People with Mental and Substance Use Disorders: The Evidence for Stigma Change*. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK384923/> (Last visited on 24.09.2023)

NFCNN (2023 a). Died from causes related to drug use in Bulgaria in 2022 (National Register). Publ. 20/07/2023 (Last visited on 24.09.2023) (*Оригинално заглавие: НФЦНН (2023 а). Умрели по причини, свързани с употреба на наркотици в България през 2022 г. (Национален регистър). Публ. 20.07.2023 г. Достъпно на: <https://www.nfp-drugs.bg/умрели-по-причини-свързани-с-употреба/> (Посл. пос. 24.09.2023).*

NFCNN (2023 b). Serological studies of HIV, hepatitis B and hepatitis C infection of injecting drug users in the DPBLNA laboratory in 2022. Publ. 11/04/2023 (Last visited on 24.09.2023) (*Оригинално заглавие: НФЦНН (2023 б). Серологични изследвания на инфектираността с ХИВ, хепатит В и хепатит С на инжекционно употребяващи наркотици в лабораторията на ДПБЛНА през 2022 г. Публ. 11.04.2023 г. Достъпно на: <https://www.nfp-drugs.bg/серологични-изследвания-на-инфектир/> (Посл. пос. 24.09.2023).*

NFCNN (2023 c). Monitoring of publications in the field of drugs and drug addiction. Publ. on 20.03.2023 (Last visited on 24.09.2023) (*Оригинално заглавие: НФЦНН (2023 в). Мониторинг на публикациите в областта на наркотиците и наркоманиите. Публ. на 20.03.2023 г. Достъпно на: <https://www.nfp-drugs.bg/мониторинг-на-публикациите-в-област/> (посл. пос. на 24.09.2023).*

NFCNN (2023 g). Drug-related crimes. Publ. On 06/09/2023 (Last visited on 24.09.2023) (*Оригинално заглавие: НФЦНН (2023 г). Престъпления, свързани с наркотици. Публ. На 09.06.2023 г. Достъпно на: <https://www.nfp-drugs.bg/престъпления-свързани-с-наркотици-2/> (Посл. пос. на 24.09.2023).*

Rashkova, L. (2021). Analysis of the standard of living of the population and factors for its development. Magazine Strategies of educational and scientific policy, Year XXIX, Booklet 5/2021, p.509-518, ISSN 1310-0270 (*Оригинално заглавие: Рашкова, Л. Анализ на жизнения стандарт на населението и фактори за неговото развитие. Списание Стратегии на образователната и научната политика, Година XXIX, Книжка 5/2021, с.509-518, ISSN 1310-0270*)

Ruskova, S., D. Spasova (2021). Co-management – An Alternative Approach to Decision Making PROCEEDINGS OF UNIVERSITY OF RUSE - 2021, volume 60, book 5.1.,89-94

Toshkov, I., N. Venelinova (2023). Aspects of delinquent behavior: illegal, antisocial and criminal behavior. Scientific works of Ruse University "Angel Kanchev", volume 62, series 5.3. Economics and Management, 51-54 (*Оригинално заглавие: Тошков,И., Н.Венелинова (2023). Аспекти на делинквентно поведение: противоправно, противообществено и престъпно поведение. Научни трудове на Русенски университет "Ангел Кънчев", том 62, серия 5.3. Икономика и мениджмънт, 51-54*)

UNODC (2022 b). Global overview drug demand drug supply. World Drug Report 2022 (United Nations publication, June 2022). Available at: https://www.unodc.org/res/-wdr2022/MS/WDR22_Booklet_2.pdf (Last visited on 24.09.2023)

UNODC (2022 a). *Global overview drug demand drug supply*. World Drug Report 2022 (United Nations publication, June 2022). Available at: https://www.unodc.org/res/-wdr2022/MS/WDR22_Booklet_2.pdf (Last visited on 24.09.2023)